

A tudományos irodalom digitalizálásának problémái

Azután, hogy ugrásszerűen megnőtt az elektronikus formátumban archivált adatok száma, minden érdekelt fél (könyvtárosok, kutatók, kiadók) foglalkozni kezdett a digitális információk élettartamával és értékével. A tudományos irodalom archiválása már régóta nem kérdés, hisz a könyvtárosok kifejlesztették az információ megőrzésének és jövőbeni használatának módszereit. Az archiválással kapcsolatos kérdések párhuzamosan merülnek fel mind a hagyományos nyomtatott, mind a digitális irodalom esetében. A legfontosabb kérdés a tartósság és a másolatok kérdése. A digitális közegben azonban az érdekeltek szerepe is megváltozik, így például a kiadók komoly felelősséget vállalnak anyagaik hosszú távú megőrzésében, digitalizálásában.

Az archiváláshoz bizonyos szintű szervezethez van szükség, ezért a könyvtárakban a könyvtárosok segítségével lefektetett szabványok, módszerek sokban emlékeztetnek a hagyományos dokumentumok megőrzését, feltárását elősegítő szabványokra. A legfontosabb azonban mégis az, hogy ezek az irodalom megővését célzó folyamatok maguk is szilárdak legyenek, következetesen ragaszkodjanak a normákhoz, és biztosítsák az átjárhatóságot a különböző archiválási formák és eljárások között. A legnagyobb veszélyt az jelenti, hogy egyre több anyag jelenik meg csak digitális formában, és nincsen nyomtatott másolatuk, hogy az évszázadok során már jól bevált módszerekkel is meg lehessen őket őrizni. Ezért válik fontossá, hogy a különböző érdekeltek között kialakuljon az együttműködés.

A *Cornell Egyetem Könyvtára* egyike azoknak az intézményeknek, ahol már jó ideje vizsgálják a digitális formátumban való megőrzéssel és az így felmerülő problémákkal kapcsolatos kérdéseket. Fő céljuk volt megtalálni a könyvtárak számára is a megfelelő szerepet ahhoz, hogy a digitális környezetben is folytatni tudják hagyományos feladataikat, kiegészítve a kiadók piac által diktált hozzáállását az archiváláshoz. A digitalizálás korai szakaszában készített tanulmányok arra tettek kísérletet, hogy a Cornell Egyetem gazdag elektronikus anyagához való hozzáférés minél szélesebb körben biztosítva legyen.

A *megóvás, megbízhatóság, együttműködő képesség, biztonság és metaadat* szavakkal fémjelzett projekt (preservation, reliability, interopera-

bility, security and metadata = *PRISM*) volt az első nagyobb lélegzetű vizsgálat, amelyet a Cornell Egyetem Könyvtára az egyetem különböző tanzékeinek (elsősorban a számítástechnikai és kommunikációs részlegek) segítségével végzett. Ez a projekt a digitális formátumban való megőrzéssel, az emberközpontú kutatási környezet megteremtésével, szabályzatok létrehozásával és webalapú lehetőségével foglalkozott. A legfontosabb tanulság, amit leszűrtek a vizsgálatból, az volt, hogy egy digitalizálási projekt mindenképp csapatmunka, és a benne részt vevő összes részlegnek csoportmunkát kell végeznie.

A Mellon Alapítvány több, az elektronikus folyóiratok archiválásával foglalkozó kutatást is támogatott, s a Cornell egyike volt annak a két egyetemnek, amely egy bizonyos témakörben vizsgálta, hogy mennyire hagyatkozhat egy kutatói környezet a kiadók meglévő gyűjteményére. Az *Aratás projekt* (Project Harvest), mint a neve is mutatja, a mezőgazdasági irodalom körébe tartozó digitalizálási folyamatot vizsgálta. A résztvevők megpróbálták koordinálni a könyvtárak és kiadók közötti archiválási munkát. Kiderült, hogy nem egyszerű a könyvtárak és az azonos témában dolgozó kiadók már meglévő elektronikus gyűjteményét összehangba hozni. A legtöbb probléma abból adódott, hogy a két fél másképpen állt hozzá a felmerülő feladatokhoz, más szempontokból akarták megközelíteni. Itt is az összehangolt kommunikáció és munka vált a kritikus tényezővé.

A továbbiakban a Cornell Egyetemen elsősorban a matematika és a fizika területén meglévő digitális archívumok körében történtek kutatások, elvégre a régi irodalomban feltárt eredmények mindkét tárgykörben az újabb kutatások alapjait képezik. Így kiemelten fontos szerepet kap az információhordozók és elérésük kérdése.

Az *Elektronikus Matematikai Archívum Kezdeményezése* (Electronic Mathematics Archive Initiative = EMANI) több nemzetközi könyvtár és tartalomszolgáltató közös projektje, melynek célja, hogy archiválják, megőrizték és terjesszék a matematikával kapcsolatos szakirodalmat. A jelenlegi kezdeti időszakban a digitálisan feldolgozott anyagokat a részt vevő kutatókönyvtárakban tárolják. A további tervek közé tartozik egy közös portál létrehozása. Az egyik legnagyobb kiadó, amely szintén

a projekt rendelkezésére bocsátotta elektronikus gyűjteményét, a Springer volt.

Az *Eukleidész projekt* közös platformot nyújt a különböző független kiadóknak ahhoz, hogy az általuk megjelentett, matematikával kapcsolatos szakfolyóiratok lépést tudjanak tartani a nagy kiadóhálózatokkal, és megjelenhessenek elektronikus formában is. Egyelőre 15 cím érhető el ezen a portálon keresztül, és 2003 első negyedévében döntenek a projekt további sorsáról.

A *Digitális Matematika Könyvtár (DML)* széles körű nemzetközi kezdeményezés egy közös, a matematika szakirodalmát átfogó digitális könyvtár létesítésére. A program céljai közé tartozik az alapok kidolgozása, amely megadja a technikai követelményeket, és felállítja a követelményeket (szellemi tulajdon, kezelés és pénzügyi fenntarthatóság) a válogatással kapcsolatban is.

Az *arXiv* a fizikában megjelent elektronikus publikációk globális hálózata, amelyet 1991-ben hoztak létre, hogy megkönnyítse a fizikai kutatások különböző területei közötti kommunikációt. A projekt a már meglévő és jól működő felhasználói felületet más témakörökre is szeretné kiterjeszteni.

Az *Elméleti és Alkalmazott Fizika Nemzetközi Uniója* egy olyan adatbázis készítésére jött létre, amelyben a fizikával foglalkozó összes digitális információt regisztrálnák, és ez az adatbázis lenne az alapja lenni minden jövőbeni elektronikus fizikai projektnek.

A sokféle projekt továbbra is arra hívja fel a figyelmet, hogy össze kell őket hangolni, és megvalósítani közöttük az együttműködést. A Cornell Egyetemen egy közös megfigyelő állomás létrehozásán dolgoznak, amely figyelemmel kíséri és feltérképezi a növekvő archiválási, megőrzési modelleket és szabványokat, felügyeli a különböző projektek közötti átfedéseket, és irányítja köztük a kölcsönös kommunikációt.

Az archiválás és megőrzés, valamint a digitális anyagokhoz való hozzáférés nem kell, hogy egyedi intézmények gondja legyen. Sőt, hogy megelőzzék a redundanciával és a feleslegesen elpazarolt energiákkal kapcsolatos problémákat, ennél mindenképpen messzebbre kell tekinteni. Figyelembe kell venni, hogy az itt említett tárgyspecifikus megoldások mennyire használhatók más tudományterületeken is. A tüköroldalak létrehozása az egyik lehetséges útja a digitális archívumok megosztásának, de arra is gondot kell fordítani, hogy a könyvtárosok, kutatók és tartalomszolgáltatók között a megkezdett együttműködés folytatódjon.

További információ a projektekről:

PRISM: <http://www.prism.cornell.edu/>

Project Harvest: <http://www.library.cornell.edu/harvest/>

Euclid: <http://projecteuclid.org/Dienst/UI/1.0/Home>

ArXiv: <http://www.arxiv.org/>

/SOLLA, Leah: *Building digital archives for scientific information. = Issues in Science and Technology Librarianship*, 2003. február 25.

URL: <http://istl.org/02-fall/article2.html/>

(Lepp Tünde)

Az adatbázisok használatára vonatkozó statisztikák jobb felhasználása a könyvtárak és a forgalmazók közötti együttműködés keretében

A könyvtárak a számítógépes hálózatok adta lehetőségekkel élve jelentősen bővítették szolgáltatásaik körét. A tudományos könyvtárak beszerzési keretüknek több mint 16%-át elektronikus forrásokra fordítják, ezért a vezetők pontos képet akarnak arról, mennyire vannak kihasználva a digitális források és szolgáltatások. Korábban a könyvtár katalógusa azt tartalmazta, ami a könyvtár falain belül elérhető volt, a használat ellenőrzése nem okozott problémát. Manapság számos

olyan kapcsolatot találunk a katalógusokban, amelyek külső, többek által használt forrásokra mutatnak, és amelyek esetleg már nem is élnek, amikor rájuk kattintunk. A könyvtárak egyre nagyobb mértékben függenek az elektronikus folyóiratok kiadójától vagy más tartalomszolgáltatóktól. A hozzáférés több használó számára egyidejűleg lehetséges. Pontos használati adatokkal csak a könyvtártól távol működő szolgáltatók rendelkezhetnek, pedig ezek ismerete több szempontból is